

اخلاف و شاگردان انتقال داده و همت بلند دو دانشمند، یکی نویسنده‌ای مجهول که بخش اول آن را از مجلس درس شیخ نوشته و بر ما رسانیده، و دیگری فرزندی شیخ، فقیه بزرگوار مرحوم شیخ ابوعلی بن محمد بن الحسن طوسی که بخش دوم (یا المجالس) را روایت کرده و به ما رسانده است، باید گرامی داشت که چنین مجموعه عظیمی از میراث گذشتگان را برای نسلهای بعدی خود به یادگار گذاشتند.

بخش اعظم امالی شیخ روایاتی را دربر دارد که متضمن فضایل و مناقب امیرالمؤمنین -ع- می باشد، و این فضایل را شیخ، بویژه از مشایخ سنی خود روایت کرده است، تا بدین وسیله و از باب «الفضلُ ماشهدت به الاعداء» بتواند حقانیت مذهب امامیه را براساس روایات اثبات نماید. این مجموعه احادیث متجاوز از نیمی از روایات کتاب را دربر می گیرد.

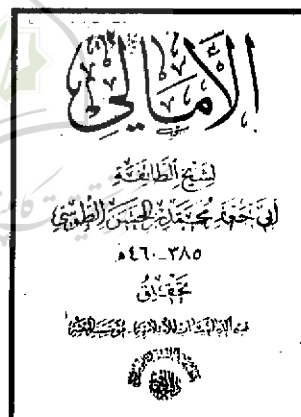
شیخ در امالی خود توجه ویژه‌ای به تفسیر آیات قرآن دارد. از این رو دهها روایت تفسیری را که در تفسیر آیات قرآن از پیامبر و امامان معصوم وارد نشده، نقل کرده است. علاوه بر این، از آنجایی که شعر تنها وسیله‌ای بوده است که عربها مکتوبات و خواسته‌ها و تفکرات خود را درباره مطالب روزمره و اجتماعی و مذهبی و عقیدتی در آن بیان می کرده‌اند، شیخ نیز عنایت ویژه‌ای به شعر کرده و از برجستگان شعرای عرب اشعاری درتایید مطالب مطرح شده (و بویژه در اثبات مطالب عقیدتی) آورده است.

تاریخ امامان معصوم شیعه قسمت دیگری از مطالب امالی را به خود اختصاص می دهد. شیخ در امالی به تفصیل درباره زندگانی امیرالمؤمنین -ع- و جنگهای جمل، صفین، نهروان و دیگر حوادث آن سالهای پراشتاب و آشوب بحث کرده است. آنگاه شیخ به طور اجمال به حوادث زندگانی امام حسن مجتبی -ع- اشاره کرده و به تفصیل به وقایع کربلا و حوادث عاشورا پرداخته است. علاوه بر این شیخ توجه ویژه‌ای به سیر تاریخی وقایعی که بر سر آرامگاه حضرت آمده، دارد و سلسله وار تاریخچه حائر مقدس را از هنگام

معرفیهای

اجمالی

امالی شیخ طوسی

امالی شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ق) مجموعه‌ای است از روایات درباره موضوعهای متنوع، اعم از مناقب اهل البیت و بویژه امیرالمؤمنین -ع- سیره رسول الله (ص) و تاریخ حوادث و وقایع صدر اسلام و جز اینها. این مجموعه

ارزشمند حاصل ۴۹ جلسه درس (= املاء) است که شیخ آن جلسات را از تاریخ ربیع الأول سال ۴۵۵ در یکی از رواقها یا شبستانها و مساجد اطراف بقعه مطهر امیرالمؤمنین -علیه السلام- در نجف اشرف آغاز نمود و به طور کم و بیش منظم تا روز ۸ ذی الحجة سال ۴۵۸ (=یوم الترویج) به پایان رساند. حاصل این مجالس خواندن و املاء ۱۵۳۷ حدیث بر شنوندگان آن مجالس بوده است. و بدین وسیله شیخ، علم خود را که از پیشینیان و مشایخ خود تلقی کرده بود و در حفظ و نگهداری آن سعی و کوشش فراوان نموده بود، با اماتی وصف ناپذیر در سالهای پایانی عمر مبارکش به

دفن سیدالشهداء تا قرن‌ها پس از آن می‌آورد.

شیخ در ادامه بحث خود درباره تاریخ امامان به طور اجمال، به گوشه‌هایی از زندگانی حضرت زین العابدین و امام باقر و امام صادق -علیهم السلام- و گفتارهای عقیدتی و کلامی آنان پرداخته و سپس جزئیاتی از چگونگی زندانی شدن و بالاخره شهادت حضرت موسی بن جعفر -ع- را در زندان هارون الرشید می‌آورد. آنگاه احادیثی چند درباره زندگانی حضرت رضا -ع- و روابط میان آن حضرت و مأمون و بخشهایی از گفتگوهای حضرت در مجالس مناظره با مخالفین را آورده است.

گذشته از امامان معصوم، شیخ توجه خاصی هم بر زندگانی حضرت زهرا -ع- دارد و به وقایع و کشمکشهایی که میان آن حضرت و غاصبان خلافت رخ داده است، پرداخته و بالاخره چگونگی شهادت رسیدن آن بزرگوار را با استناد به روایات بیان کرده است.

شیخ بخشهای دیگری از امالی خود را به نقل روایات وارده درباره سنتهای حسنه اسلامی که بر انجام آنها تاکید فراوانی در شرع شده، اختصاص داده است. در این بخش روایاتی مطرح می‌شود که متضمن تشویق مؤمنین به انجام بعضی سنتهای اسلامی، نظیر مشارکت در نماز جماعت، تختم به عقیق، تأدب در برابر بزرگان و نظایر آن است.

امالی شیخ طوسی کتابی گرانقدر است که خواننده را به خود جذب کرده و اطلاعات ارزشمندی را در اختیار او قرار می‌دهد. این مجموعه از روز نخست همواره مورد توجه دانشوران و بزرگان شیعه و اهل نظر بوده است و همواره از او به عنوان مرجعی امین یاد می‌کرده‌اند.

این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۱۳ قمری در تهران به صورت سنگی به چاپ رسید و تقریباً نزدیک به هشتاد سال مورد استفاده محققین و اهل علم بود. پس از این مدت در سال ۱۳۸۴ قمری این کتاب با تحقیق یکی از محققین و مقدمه مرحوم سید محمد صادق بحر العلوم در نجف اشرف در چاپخانه النعمان به چاپ رسید و این چاپ برغم کاستیهای فراوان آن، سالها مورد استفاده قرار داشت. پس

از این تاریخ نیز همین چاپ دوبار، یکی در قم در سال ۱۳۵۵ شمسی توسط کتابفروشی داوری و مجدداً در بیروت توسط دارالاضواء به روش اُفست منتشر شد. لیکن نظر به اینکه هر دو چاپ و بویژه چاپهای اخیر امالی براساس نسخه‌های خطی نسبتاً مغلوط و متاخر انجام گرفته بود، از این رو متن کتاب و بویژه رجال آن دارای کاستیها و اشتباهات و نقایص و تصحیفهای فراوان بود که نیاز به تحقیقی مجدد را ضروری می‌کرد، که این وظیفه را بخش تحقیقات اسلامی بنیاد بعثت در قم به عهده گرفت و بخوبی از انجام آن نیز برآمد.

چاپ جدید کتاب که توسط دارالثقافه در قم انجام پذیرفته است، براساس نسخه‌ای ارزشمند می‌باشد که تقریباً یک قرن پس از وفات شیخ در سال ۵۸۰ به وسیله نویسنده و نسخه برداری امین و دانشمند به نام سدید بن محمد بن عبدالله بن محمد بن هلال کاتب، نوشته شده بود. از ویژگیهای این نسخه آنکه یک اشتباه تاریخی که بسیاری از محققین را به تردید و اشتباه واداشته بود، برطرف کرد، و بدین وسیله معلوم گردید که راوی بخش نخست امالی که نزد کتابشناسان شیعه به عنوان امالی شهرت دارد، همانا خود شیخ طوسی است که توسط کاتبی مجهول در هنگام املاء شیخ نوشته شده و به ما رسیده است، و بخش دوم کتاب که به نام المجالس شهرت دارد، تنها به وسیله روایت فرزند شیخ، ابوعلی محمد بن الحسن طوسی، می‌باشد.

علاوه بر این، متن احادیث و بویژه رجال حدیث آن توسط دو تن از خبرگان و آگاهان به علم رجال، یعنی حضرت استاد سید عبدالعزیز طباطبایی، و آیه الله سید موسی شبیری زنجانی، مورد دقت و بازبینی قرار گرفت. با توجه به مراتب فوق به نظر می‌رسد این کتاب جایگاه ویژه خود را از لحاظ تحقیق و چاپ بازیافته و به عنوان یکی از منابع اصیل شیعه قابل عرضه می‌باشد.

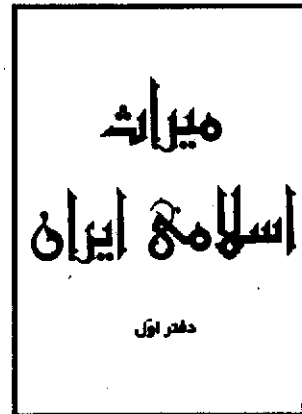
محمد رضا انصاری قمی

میراث اسلامی ایران

به کوشش رسول جعفریان. (چاپ اول: قم، کتابخانه حضرت آیه الله العظمی نجفی مرعشی، ۱۳۷۳). ج ۱، ۶۸۰ ص، وزیری.

عالمان اسلامی در

حیات پر بار و زندگی سرشار از تلاش و اقدام خرد آثار بسیار و نگاهته های فراوانی از خود برجای نهاده اند. حاصل تلاش بسیاری از این بزرگان در گذرگاه زمان بر اثر تندباد حوادث تباه شده

و جهالت و تنگ اندیشی میراثبران نیز گاه بر این تباهی یاری رسانده است. رساله های خرد و نگاهته های کوتاه در موضوعات مختلف فرهنگ اسلامی از میراث ارجمند و گرانقدری است که از عالمان به یادگار مانده است. این گونه رساله ها چون غالباً نشر مستقل را بر نمی تابند و در حد کتابی مفرد نیستند تا محققان به تحقیق و نشر آنها همت گمارند در بوتۀ فراموشی می مانند و بهره وری از آنان میسر نمی گردد. اکنون فاضل سختکوش، حضرت رسول جعفریان، با همکاری و همدلی متولی دانشور کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی، جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای سید محمود مرعشی، همت ورزیده اند که مجموعه ای از این گونه رساله ها را با تحقیق و تصحیح و چاپ منقح منتشر کنند که مجموعه مورد گفتگو اوکین اثر از سیزده رساله و چند مقاله کتابشناسانه است. قالب رساله های این مجموعه جنبۀ تاریخی - اجتماعی دارند.

رساله اول با عنوان «روزنامه وقایع سفر کربلای معلّی» گزارش وقایع سفر یکی از منسوبان ناصرالدین شاه است که ثبت و ضبط وقایع با حرکت از تهران آغاز می شود و با بازگشت به تهران پایان می پذیرد. سفر به سال ۱۲۷۲

هجری اتفاق افتاده و نگارنده آگاهیهای فراوانی از شهرها و آبادیهای مسیر را در این گزارش گنجانده است این مجموعه به لحاظ مسائل جغرافیای طبیعی، انسانی، اقتصادی، و نیز آگاهیهای تاریخی و سیاسی و رجالی شایان توجه است. از نکات جالب و خواندنی این مجموعه گزارش ملاقات وی با شیخ مرتضی انصاری - رضوان الله علیه - است. این گزارش، دقیق، خواندنی و جالب است. این رساله را آقای علی مختاری رضوانشهری تصحیح و تحقیق کرده اند.

رساله دوم با عنوان انتخابی «ارشاد عباد به حکم جهاد» یکی از چند رساله ای است که عالمان در دوران جنگهای ایران و روس نگاهته اند. مخاطب رساله مردم و فرماندهان جنگ هستند. از این روی مؤلف فقط به بحث فقهی بسنده نکرده و از ابعاد دیگر جهاد نیز سخن به میان آورده است. این رساله به لحاظ فقهی و نیز در جهت نمایاندن اوضاع سیاسی، اجتماعی و نظامی آن روزگار مهم است. این رساله به همت آقایان محمدرضا هدایت پناه دزفولی و احمد عابدی رضوانشهری آماده نشر شده است.

رساله سوم با عنوان «ترغیب المسلمین الی دفاع المشرکین» در کشاکش هجوم ناوگان جنگی انگلیس به سواحل ایران به سال ۱۲۷۳ قمری و به انگیزه برانگیختن مردم به شرکت در دفاع از وطن و شرف و ناموس نگاهته شده است که از جهات تاریخی و فقهی حائز اهمیت است. تصحیح و تحقیق این رساله را آقای سید ابوالحسن علوی لامردی به عهده داشته است.

«مفاوضه ای در مسأله شیئیت معدوم» عنوان رساله چهارم این مجموعه است به خامه یکی از دانشوران سرزمین بلند آوازه حلّه. این مقاله را جناب دکتر سید حسین مدرس طباطبایی تصحیح کرده اند. مقدمه عالمانه مصحح در تبیین محتوای رساله و نیز گزارش وضعیت فرهنگی علمی آن روزگار و چرایی توجه به این گونه مسائل و شناساندن مؤلف و خاندان وی خواندنی و سودمند است.

«رساله ای نویافته در نکوهش مشروطه» عنوان رساله

درباره اعتکاف که افزون بر تحقیقات عالمانه فقهی، حاوی فواید تاریخی و اجتماعی نیز هست. تحقیق این رساله دقیق و پانوشته‌های آن در ارجاع احادیث و اقوال گسترده و سودمند است.

رساله دهم با عنوان «الخلاصه فی علم الکلام» متنی است مختصر، استوار و دقیق در علم کلام. این رساله را بر پایه سه نسخه، آقای یعقوبعلی برجی استنساخ و مقابله کرده و آقای رضا مختاری به بازنگری نهایی آن پرداخته و در مقدمه‌ای سودمند درباره مؤلف و چگونگی محتوا و نسخه‌های رساله بحث کرده است. این رساله را بر پایه شش نسخه آقای سید محمدرضا جلالی حسینی نیز تصحیح کرده و با مقدمه‌ای عالمانه در شماره ۳۴ مجله وزین تراثنا چاپ کرده است.

رساله یازدهم به خامه عالم جلیل میرزا زین العابدین کاشانی است که به دست سنیان متعصب به شهادت رسیده است. این رساله گزارشی است از واقعه جریان سیل در مکه و مسجد الحرام به سال ۱۰۳۹ که در ضمن آن مردمانی از بین رفته و مسجد و کعبه تخریب شده و سپس تجدید بنا شده است.

مجموعه بعدی فهرست بخشی از نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی علامه طباطبایی شیراز در دانشکده پزشکی است، به خامه کتابشناس سختکوش حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج سید عبدالعزیز طباطبایی. کتابخانه آیه الله العظمی نجفی مرعشی گنجینه عظیم و جلیلی است از میراث گرانقدر فرهنگ اسلامی، نسخه‌های بس کهن و گاه منحصر به فرد و عتیق و ارجمند. سرپرست ارجمند کتابخانه در این بخش شصت و سه نسخه خطی نفیس را از سده‌های چهارم و پنجم و ششم شناسانده‌اند.

نزاریه یکی از فرقه‌های اسماعیلی است و امروز یکی از بدنه‌های اصلی این جریان به شمار می‌رود. مقاله عالمانه «میراث اسماعیلیان نزاری ایران» کتابشناسی شخصیت‌های نزاریه ایران از حسن صباح تا قرن حاضر را به عهده دارد. ابتدا شخصیت‌ها به اجمال معرفی شده‌اند و آنگاه منابع

بعدی است. این رساله که براساس اظهار نظر مصحح باید در دوره استبداد صغیر نگاشته شده باشد، از این جهت که چگونگی جریان فکری مخالف مشروطیت را برمی‌نمایاند دارای اهمیت است. شناخت و شناسایی جریانهای مختلف در مشروطیت هنوز نیاز به بازنگریهای گسترده‌ای دارد و این گونه رساله‌ها در این جهت بی‌گمان محققان را یاری خواهد رساند. آقای جعفریان که پیشتر نیز به شناسایی و شناساندن رساله‌هایی در این زمینه همت گمارده است، بر این رساله مقدمه‌ای نوشته‌اند سودمند و در نمایاندن محتوا و جهتگیری مؤلف کارآمد.

رساله ششم با عنوان «تاریخ کعبه و مسجد الحرام» گویا بخشی از نوشته‌ای است که آهنگ نگارش «وقایع و سوانح راه مکه از بندر سورت تا مدینه و بازگشت به بندر یاد شده» را داشته است. اما آنچه در این نوشته آمده، حاوی مطالبی در محدوده عنوان یاد شده است. این متن بر پایه تنها نسخه موجود آن که در اختیار استاد محقق جناب آقای سید محمدعلی روضاتی بوده، تحقیق و تصحیح شده است.

در مطلب بعدی و با عنوان «وقفنامه مدرسه سلطان حسینیّه»، معروف به مدرسه آقا کمال در اصفهان، که اکنون هیچ اثری از آن باقی نیست، با گوشه‌هایی از تاریخ آن روزگار آشنا می‌شویم. مقدمه کوتاه اما پر بار مصحح در شناساندن واقف، جریان وقف در آن روزگار و مطالب مربوط به آن نوشته‌ای است سودمند. این دو رساله را آقای جعفریان تحقیق و تصحیح کرده‌اند.

رساله هشتم با عنوان «فوائد ازدواج» به خامه علیقلی جدید الاسلام است. وی از کشیشان برجسته مسیحی است که اسلام آورده و در دربار صفوی به تبلیغ اسلام و نقد و رد مسیحیت اشتغال داشت. مصحح محترم به شرح حال وی دست نیافته، اما بر پایه نسخه خطی دو کتاب دیگر وی آگاهی‌هایی از افکار و باورهای او به دست داده است. این رساله را آقای محمدرضا زائری تصحیح و تحقیق کرده‌اند.

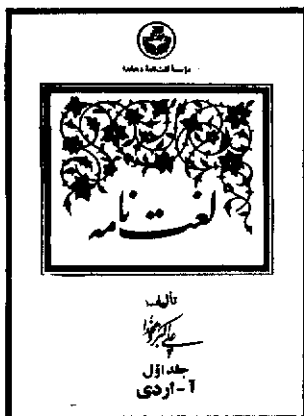
رساله نهم با عنوان «اعتکافیه» رساله‌ای است فقهی

امید است در مجموعه‌های بعدی انجام شود.

محمد علی مهدوی راد

لغت نامه دهخدا

علی اکبر دهخدا. (چاپ اول از دوره جدید: تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران با همکاری انتشارات روزنه، ۱۳۷۲). ۱۵۳۲ ص، رحلی.

زبان فارسی
استوارترین رکن ملیت
مست و هر تلاش و
کوششی برای احیای این
زبان قویم و متین بر ذمه همه
عالمان و دانشیان ادب
فارسی، فرض است.

علامه فقیه علی اکبر
دهخدا، با بذل عمر خویش

در این کار و نیز در جهت معرفی مفاخر و مآثر ملی، نقد عمر گرانها را به کف کفایت گرفت و در این راه دشوار و بسی دراز، سالهای طولانی، رنجی طاقتفرسا برد و کتابی پرداخت که الحق لغتنامه‌ای کامل و شامل و جامع الاطراف است. در عظمت لغتنامه دهخدا همین بس که مرحوم محمد قزوینی پس از ملاحظه چند جزوه چاپ شده از آن گفته بود: «در تألیف عظیمی مانند لغت نامه تا ده هزار اشتباه معفو است» و این سخن نه از سر غلو و مبالغه گویی و تعارف که به لحاظ وقوف آن استاد بر عظمت و اهمیت این دایرة المعارف و دشواریهای بسیار آن از مرحله فیش برداری تا مرحله چاپ بوده است.

تألیف، تدوین، تکمیل و چاپ این مجموعه بیست و شش هزار صفحه‌ای در ۲۲۲ جزوه، پنجاه سال به علاوه آن سالهایی که دهخدا در خانه خود نشست و یادداشت‌هایی از حافظه خود و کتب موجود فراهم نمود، به طول انجامید. از این رو وجود چندین گروه مؤلف و نمونه خوان و حروفچین و صفحه بند و عوامل دیگر که

شرح حال، سوانح زندگانی و افکار آنها عرضه شده است. این مجموعه را آقای مهدی ارجمند ترجمه کرده‌اند. فهرست نسخه‌های فارسی موجود در فرهنگستان جمهوری ازبکستان، رساله بعدی این مجموعه است که آقای عارف رمضان آن را از روسی ترجمه کرده است.

«شیم علیّه» عنوان رساله پانزدهم است که درباره حکومت و حکمرانی و چگونگی رسیدگی به امور حکومت و اداره آن به اختصار سخن گفته است. آقای موسی نجفی که آن را بر پایه نسخه شماره ۶۴۲۳ از کتابخانه آیه الله مرعشی تصحیح کرده، در مقدمه به چگونگی رساله و محتوای آن نیز پرداخته است. آیه الله سید عبدالحسین لاری فقیه بلند آوازه و مجتهد نستوه خطّه جنوب است که اندیشه والا و زندگانی سراسر اقدام و حماسه وی و مبارزاتش علیه استعمار و استبداد نیازمند تحقیق و بررسی جدی است.

رساله «دوحه احمدیه فی احوال الذریه الذکیه» شرح حال تفصیلی و سرشار از اطلاعات تاریخی - سیاسی آن بزرگوار است که آقای سید علی میرشریفی با تحقیق دقیق و گسترده‌ای آن را برای چاپ در این مجموعه عرضه کرده است. محقق در مقدمه‌ای کوتاه چگونگی نگارش این رساله و اهمیت آن را به اجمال باز گفته است. امید است محقق محترم در آینده مجموعه آگاهیها و بررسیهای درباره این بزرگوار را در کتابی مفرد عرضه کند.

پایان بخش این مجموعه شناسایی و گزارشی نسخه‌ای است نفیس در تاریخ سلاطین ممالیک مصری از سال ۷۴۸ تا ۸۰۲. این نسخه شناخته شده نبوده و آقای رضا مختاری با دقت در متن و منابع کتابشناسی و شرح حالنگاری به چگونگی آن دست یافته و آن را معرفی کرده‌اند.

به هرحال کتاب بر روی هم دارای هجده رساله و مقاله در تاریخ، رجال، فقه و کلام است. مجموعه‌ای است ماندنی و ارجمند. امید است این مجموعه دیری بپاید و چنان که در مقدمه وعده داده شده است دست کم سالی یک مجموعه در پیشدید محققان قرار گیرد. گویا فهرستهای فنی در پایان مجموعه‌هایی از این دست ضروری است.

حیث تعداد و نظم مدخلها، پیوند مطالب در نقل از فایلهای کامپیوتری به نمونه آخر، واری و کنترل ضبط و هویت مدخلها و سرانجام بررسی تطبیق ترکیبها با معنی مربوط به آن با دقت تمام، انجام داده و در موارد لازم نظر مؤلفان نیز استفسار و در پاره ای از مراحل که مشکلی رخ نموده، تحقیق و استقصای لازم به عمل آمده است. بدین ترتیب باید گفت مجموعه لغتنامه دهخدا یک بار دیگر در معرض بررسی و قضاوت علمی مؤلفان و هیأت مقابله قرار گرفته که کاری است بسیار مفید و لازم.

کار دیگری که در این چاپ صورت انجام پذیرفته، توجه بیشتر به تصاویر بناهای اسلامی و بزرگان ایرانی بوده و کوشش شده تا تصاویر بهتری تهیه و چاپ گردد و در برخی موارد، تصاویر کسانی که با فرهنگ اسلامی و ایرانی رابطه ای نداشته و در جهان نیز دارای چندان شهرتی نبوده اند، حذف شده است. همچنین تصاویری که در فهم معنی لغت بی فایده بوده یا از کیفیت مطلوب برخوردار نبوده اند، نیز یا حذف شده و یا عکس مناسب دیگری جایگزین آن شده است.

در چاپ جدید، تعداد صفحات به میزان تقریبی یک ششم از چاپ پیشین کمتر است که علت این صرفه جویی، آن است که نام شاعران در پایان مصراع دوم شواهد شعری، چپ چینی شده و به سطر بعدی نرفته است، همچنین، حتی الامکان از رفتن به سر سطر خودداری شده، در روش درج اسناد و عناوین هم، قسمتی از مکررات حذف و حتی المقدور عنوان منابع یکسان شده است.

در ابتدای هر جلد، نام کسانی که مسئولیت تنظیم مطالب آن مجلد را عهده دار بوده اند، همچنین نام اعضای هیأت مقابله و نیز نام کسانی که مطالب آن مجلد را مورد بررسی نهایی قرار داده اند در صفحه جداگانه ای آمده است.

قطع کتاب در چاپ جدید از رحلی به قطع کوچکتر تبدیل شده است که حمل و نگهداری آن را آسانتر می سازد. در این چاپ هر مجلد تقریباً مشتمل بر ۱۵۰۰ صفحه با کاغذ نرم اعلاء است که این خود سهم بسزایی در کاستن

همزمان فعالیت می کرده اند از یکسو و عدم امکان هماهنگی و یکنواختی در طول این پنجاه سال بین آن گروهها، باعث آن شد تا از حیث نظام صوری اثر، روشی یکسان و درخور به کار بسته نشود و در درازنای این مدت هر جزوه ای با تغییراتی جدید طبع شده و در دسترس علاقه مندان و دانشیان قرار گیرد. از این وضعیت، مفری هم نبود تا آنکه چاپ مجموعه به تمامت رسد.

اینک که چند سال است که جزوه آخرین لغت نامه هم به طبع رسیده و کار طبع لغتنامه دهخدا، یکسره پایان پذیرفته و آن مجموعه کمال ابتدایی خود را یافته، لازم می نمود که لغتنامه با روش مطلوب و هماهنگ بار دیگر حروفچینی و چاپ شود.

بدین منظور، از اسفندماه سال ۱۳۷۰ با انعقاد قراردادی بین دانشگاه تهران و انتشارات روزنه، کار حروفچینی کامپیوتری و چاپ جدید لغتنامه در تیراژ ده تا دوازده هزار دوره آغاز شد. ترتیب کار نیز آن بود که مؤلفان لغتنامه و برخی از دانشجویان دوره های دکتری و کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، هریک بخشی از لغتنامه را بازبینی و غلطهای چاپی آن را اصلاح کرده و جزوه را جهت حروفچینی به ناشر تحویل می داده اند. پس از دریافت نمونه های ماشینی شده، گروهی از دانشجویان زبان و ادبیات فارسی نمونه های موجود را با خیر تطبیق داده و غلطها و افتادگیها را اصلاح نموده و برای بالا بردن ضریب اطمینان، در برخی از جزوه ها تا نمونه های هفتم، کار نمونه خوانی ادامه یافته است. نیز به منظور ایجاد نظمی هماهنگ در این چاپ، قواعدی مقرر شده که همه عاملان و دست اندرکاران آن را مراعات کرده اند. در مقدمه مؤسسه لغتنامه دهخدا، خلاصه ای از آنچه در چاپ جدید صورت انجام پذیرفته در ۱۶ بند، همچنین شرح ترتیب الفبایی مدخلها و نیز هویت های دستوری به تفصیل آورده شده است.

پس از اجازه چاپ مقدماتی، تعدادی از دانشجویان زبان و ادبیات فارسی، بررسی نهایی تمام مجموعه را از

قُطر این مجموعه نسبت به چاپ پیشین داشته است.

قرار بر این است که چاپ اخیر از این مجموعه در هجده الی بیست جلد در اختیار همه علاقه داران به زبان فارسی قرار گیرد. تا جایی که نگارنده مطلع است تاکنون هفت جلد از این مجلدات چاپ و منتشر شده است. نکته قابل ذکر و توجه آن است که در چاپ قبل، یک مجلد به عنوان مقدمه مشتمل بر مطالبی سودمند و کارآمد به قلم تنی چند از عالمان و اندیشه مندان این مرزوبوم به طبع رسیده بود که در این چاپ قرار است در پایان مجلدات، طبع گردد. متأسفانه، علائم و نشانه های اختصاری که در ابتداء هر جلد، جهت اطلاع خواننده درج می گردد، در مجلدات اول تا سوم از این طبع چاپ نشده است. در مجموع، چاپ جدید، به گونه ای شکیل و آراسته، هماهنگ و یکنواخت و زیبا و دلکش به انجام رسیده است. توفیق همه تلاشگران در این حرکت فرهنگی، بخصوص مؤسسه لنتنامه دهخدا را خواستاریم.

حسن حسین زاده

تکاپوی اندیشه ها

مجموعه ای از مصاحبه های انجام شده

با استاد علامه محمد تقی جعفری

تنظیم و تدوین علی رافعی. (چاپ اول: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳). سی و یک + ۵۷۴ ص، وزیری.

کتاب حاضر شامل

مجموعه مصاحبه هایی است

که از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۱ با

استاد محمد تقی جعفری

انجام گرفته است. همه این

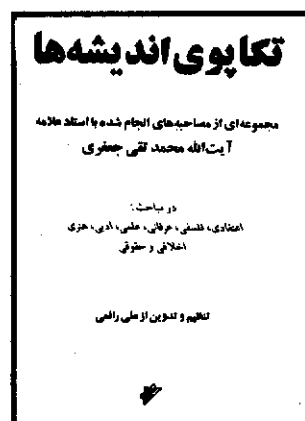
مصاحبه ها با دانشوران

خارجی انجام شده و در آن

پرسشهای آنان درباره مسائل

مربوط به اسلام از سوی

استاد پاسخ داده شده است. مهمترین مسائلی که در این

مصاحبه ها مورد بحث قرار گرفته، عبارت است از: فلسفه، کلام، دین، عرفان، فقه و حقوق بشر. برخی از افرادی که با استاد جعفری مصاحبه داشته اند، عبارتند از: علال الفارسی، چارلز آدامس، روزه گارودی، محمد عبد اسلام، گالیندوبل، و یانگ. نام افرادی که با استاد گفتگو داشته اند، با قید کشور، تخصص، موضوع بحث و تاریخ مصاحبه در آغاز آمده است.

در تنظیم این مصاحبه ها، گاهی استدلالهای استاد جعفری نیاز به شرح و تفسیر بیشتر داشت که گردآورنده در پاورقی عهده دار توضیحات لازم شده است. همچنین در مواردی - که با علامت ستاره مشخص شده است - پاسخهای استاد جعفری توسط خود ایشان در پاورقی با توضیحات بیشتر آورده شده است.

کتاب حاضر با مقاله ای تحت عنوان «نگاهی اجمالی به نمونه ای از تفکرات استاد بزرگ، علامه جعفری» به قلم دکتر علی مدرسی آغاز می شود که در آن به شرح ارتباط انسان با خویشتن، با خدا، با جهان هستی و با هموعان خود، پرداخته شده است. سپس پیشگفتار گردآورنده مجموعه آورده شده که در آن از چگونگی تنظیم این مجموعه سخن رفته است. آنگاه مقدمه ای کوتاه از استاد جعفری آورده شده و سپس متن کتاب، یعنی مصاحبه ها، آورده شده است. مجموع این مصاحبه ها به ۵۷ عدد می رسد. پایان بخش کتاب، فهرست نامها و کتابهاست.

از نکات قابل توجه در این مصاحبه ها، مقایسه ای است که استاد جعفری میان مسیحیت و اسلام کرده است، همچنین دلایل ایشان در رد ایده آلیسم، تبیین اختلافات شیعه و اهل سنت به صورت علمی و با رعایت ادب نقد، فقدان فلاسفه در اروپا و پیدایش طبقه ای به نام کارمندان فلسفه (به نقل از پرفسور مایر)، تبیین نظرگاه اسلام درباره حقوق بشر، تحلیل کتاب بینوایان ویکتور هوگو (که استاد متن کامل آن را دوبار خوانده اند و در حدود صد و پنجاه جمله آن را در مقدمه جلد سوم تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی آورده اند) است.

شیرازی، پاکستان، ۱۳۶۳، ص ۱۵۷)، و این تنها بخشی از شرحهایی است که بر مثنوی معنوی نگاشته شده و اگر بخواهیم کتابشناسی کاملی در زمینه آثار مولانا و اندیشه و زندگی وی، فراهم آوریم، رساله ای مفصل خواهد شد.

این همه تلاش، نشان از عظمت مقام مولانا از سویی و عمق و طراوت سروده های بلند او از سویی دیگر دارد که نه تنها در هنر شاعری او - که آن من الشعر لِحکمة - بلکه برتر از آن در شخصیت والای عارفانه و ژرفنای اندیشه الهی او نهفته است. اندیشه مولانا، در یک کلام، «عشق» است و ناگزیر هر فکرتی که در بیان این اندیشه، رنگ سخن پذیرد، نیز از عشق است و لاجرم «نامکرر»:

یک نکته بیش نیست غم عشق و این عجب
کز هر زبان که می شنوم نامکرر است

نخستین تفسیر مشروح مثنوی در قرن نهم هجری به دست کمال الدین حسین خوارزمی پدید آمد، شرحی به نام جواهر الاسرار و زواهر الانوار، گرچه این شرح تنها سه دفتر از مثنوی را شامل بود.

این تلاشها در قرون بعد نیز بی وقفه ادامه یافت تا در قرن سیزدهم، یکی از معروفترین تفاسیر مثنوی به قلم حکیم متألّه، حاج ملا هادی سبزواری (اسرار) نگاشته شد، شرحی عمیق و عرفانی که درصدد تفسیر مثنوی با موازین حکمت و شریعت و پیوند میان مولانا و مکتب صدرالمآلهین شیرازی و دیگر حکمای الهی است.

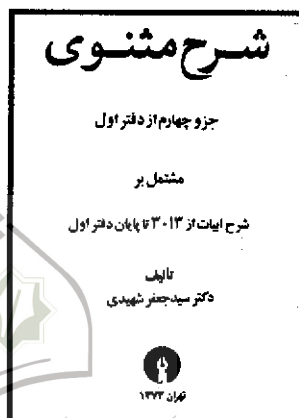
در روزگار ما، شناخت مولانا و مثنوی بیش از همه و پیش از همه، مدیون دو استاد نامدار و معاصر، استاد بدیع الزمان فروزانفر و استاد جلال الدین همائی - رحمهما الله - است، که این هر دو، خدماتی بزرگ بر آستان مولانا و در حل مشکلات و پاسخ سؤالات مربوط به آثار او، انجام دادند. پس از همایی و فروزانفر، نیز، خدمات کسانی چون استاد دکتر عبدالحسین زرین کوب، استاد دکتر سید جعفر شهیدی، استاد دکتر عبدالکریم سروش و برخی دیگر از اندیشه مندان به حضرت مولانا، با حرمت بسیار قابل ذکر است؛ پاره ای از آثار آنان منتشر شده و پاره ای دیگر هم

به هر صورت، در این مصاحبه ها، مسائل بسیاری مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است که همه آنها، نشانگر تکاپوی اندیشه های استاد جعفری و شناخت او از مقتضیات زمان و مسائل عصر جدید است.

عبدالمحمد نبوی

شرح مثنوی

سید جعفر شهیدی. (چاپ اول: تهران، انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۷۳). جزء چهارم از دفتر اول. ۳۹۸ ص، وزیری.

مولانا جلال الدین محمد بلخی رومی، خود سرآمد شوریدگان و دلدادگان است و مثنوی معنوی او - که «آتش» افروخته در بیشه اندیشه ها - به گفته بسیاری از عارفان ما تفسیر عالمانه کتاب خداست. چنان که ظاهراً شیخ بهائی می گوید:

من نمی گویم که آن عالی جناب
هست پیغمبر ولی دارد کتاب
مثنوی معنوی مولوی
هست قرآنی به لفظ پهلوی

گرچه مولوی را، آثار گرانسنگ دیگری نظیر دیوان کبیر و فیه مافیه است، اما، این «مثنوی معنوی» است که بیش از دیگر آثار او، دل از عارف و عامی ربوده است و از همین روست که شارحان اندیشه مند بسیاری، برای تبیین و بازنمایی اسرار این کتاب حکیمانه، به تکاپو و تلاش در افتاده اند.

برخی از شارحان این کتاب شریف، از صدونود و پنج شرح و ترجمه به زبانهای فارسی، عربی، ترکی، اردو، پنجابی، سندهی، پشتو، انگلیسی و سوئدی نام برده اند (ر. ک: شرح مثنوی معنوی، نگاشته داعی الی الله

چنان منتشر نشده باقی مانده است.

الحق، استاد فقید بدیع الزمان فروزانفر را در این میدان، بر ذمه ارادتمندان مولانا حقی است عظیم. ایشان، خود شرح پاره‌ای از فعالیت‌های عالمانه‌شان را در زمینه مولوی و مثنوی آورده‌اند. (ر. ک: شرح مثنوی شریف، ص دو تا شش). استاد فروزانفر در این راستا طرحی نو در انداخته و به شرحی بلند بر مثنوی معنوی اقدام ورزید. در عظمت این شرح همین بس که استاد سید جلال‌الدین آشتیانی - دام بقائه - از قول استاد فروزانفر نقل کرده‌اند که: «وی در هر هفته حدود ۷ و یا ۸ صفحه به چاپ معمول از این شرح را می‌نوشته است. (ر. ک: شکوه شمس، آن ماری شیمیل، با مقدمه استاد سید جلال‌الدین آشتیانی، ص شصت و دو)، که این سخن می‌تواند حاکی از دقت و امعان نظر شارح محترم در نگارش این شرح باشد.

افسوس که عمر او کفاف اتمام این خدمت بلند را نداد و پیش از پایان دفتر اول، قلم از دست استاد، افتاد. اینک، یکی از فرزندانگان معاصر، که خود استادی است

پرتلاش و مثنوی‌شناس، بر آن شده است تا راه آن مولوی‌شناس شهیر را پیوید و نشان پای او را در این راه بجوید و کار او را تکمیل کند. استاد دکتر سید جعفر شهیدی شرح مثنوی حضرت مولانا را از همانجا که استاد فروزانفر، قلم را نهاده بود، سرگرفته‌اند و به حمد خدای، اوکین جلد از شرح ایشان - که به عنوان جزو چهارم از شرح فروزانفر محسوب است - به زینت طبع آراسته شده است.

شیوه مرحوم فروزانفر در شرح مثنوی شریف چنین بوده است که هر حکایت از حکایات بلند را در چهاربخش شرح می‌نمود: ۱. مآخذ و نقد و تحلیل داستان، ۲. لغات و تعبیرات، ۳. مباحث کلی، ۴. شرح ابیات. این روش، گرچه از توضیح بیشتر و تبیین مرحله به مرحله مطالب برخوردار بود، لکن نیازمند تطویل و تفصیل بسیار است.

شیوه استاد دکتر شهیدی، اما، شیوه‌ای است که آن تفصیل را دربر ندارد. ایشان هنگام شرح ابیات مثنوی، نخست بسیاری از واژه‌های ابیات آورده را معنی کرده،

سپس هر جا لازم نموده، بر حسب اقتضا توضیحاتی را اضافه کرده‌اند. آنگاه به اختصار مآخذ قصص را مورد اشارت قرار داده‌اند، خلاف مرحوم فروزانفر که در این قسمت به طور تفصیل سخن گفته و فی‌المثل عین روایات موجود در مآخذ را - بطوله - نقل کرده است و در پاره‌ای موارد، این بخش در شرح ایشان، بسیار طولانی شده است. (به عنوان نمونه ر. ک: داستان اعرابی و خلیفه، ص ۹۱۵).

استاد شهیدی در این قسمت، معمولاً به کتاب مآخذ قصص و تمثیلات مثنوی فروزانفر، استاد جسته و خواننده را بدانجا ارجاع می‌دهند، جز آنکه در پاره‌ای موارد، خود به تغییرات و اضافات محققانه‌ای نیز دست زده‌اند.

برخی دیگر از مزایای شرح ایشان بر شرح استاد فقید بدیع الزمان، عبارت است از:

۱) استاد فروزانفر در شرح خود، ابیاتی از مثنوی را برگزیده و دیگر بیتها را وانهاده است، ایشان در جهت بهره‌مندی بیشتر خوانندگان، بهتر آن دیده‌اند که تمامی ابیات در شرح گرفته شود.

۲) مستند احادیث وارده در شرح مثنوی شریف، کتب اهل سنت و جماعت است، استاد شهیدی - که خود از تبار شاگردان و محققان مکتب اهل بیت - ع - است - به احادیثی که از طرق شیعی نیز نقل شده، ارجاع داده‌اند.

۳) اقتباسهای وارده در مثنوی از کلمات گوهر بار مولی علی - ع - را - که مولانا دل‌باخته آن حضرت بوده است - تا حد مقدور مورد اشارت قرار داده‌اند. چه بهتر آنکه در مجلّدات بعد، بیش از این هم شرح شریف خود را از کلمات علی - ع - و دیگر ائمه هدی - ع - اشباع کنند، در این صورت مثنوی دوستان را افادت، چندین برابر خواهد شد.

۴) در پایان این مجلّد که خاتمت دفتر نخست از شرح گنجینه مثنوی معنوی است، فهرستی از تمام آیات و احادیث، کتب و اشخاص، مکانها و لغات و تعبیرات که هم در این مجلّد و هم در سه جزو نوشته استاد فروزانفر آمده، فراهم گردانیده‌اند. این فهرستها بسیار سودمند و برای هر خواننده و پژوهشگری کارآمد و راهگشا است.

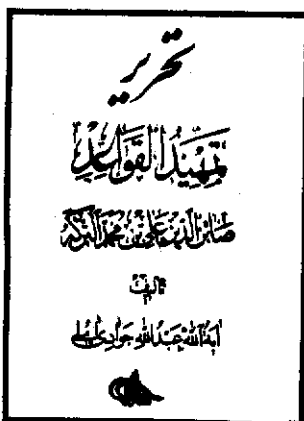
است. به اتمام می‌رسد و از جلد بعد، دفتر دوم مثنوی گشوده می‌شود. امید آنکه، استاد دکتر سید جعفر شهیدی تا پایان دفتر ششم همچنان با طراوت به شرح خود ادامه دهند. در مجموع خدمت بلند ایشان به مثنوی و مثنوی دوستان در پیگیری کار در ابتدای راه مانده مرحوم استاد فقید، کاری است بس در خور و شایسته. سعی استاد عزیز ما مشکور و خدمتش به آستان حضرت مولانا ماجور بادا.

محمد حسن تهرانی

تحریر تمهید القواعد

عبدالله جوادی آملی. (تهران، انتشارات الزهراء، ۱۳۷۲).

۸۳۳ ص، وزیری.

از زمان محی‌الدین بن العربی تاکنون کتابهای بسیاری در عرفان نظری نوشته شده است، اما چهار کتاب تمهید القواعد، شرح قیصری بر فصوص الحکم، مصباح الانس و الفتوحات المکیه، از موقعیت ویژه و ممتازی برخوردار است؛ به

طوری که کتاب درسی حوزه‌های علمیه شده‌اند.

ابوحامد محمد خواجه افضل‌الدین بن حبیب‌الله اصفهانی، معروف به «ترکه» از محققین عرفا و در عرفان نظری ید طولایی داشته. و در نیمه اول قرن هشتم هجری می‌زیسته است. بزرگ خانواده «ترکه» از خجند ترکستان بوده و در زمان خوارزمشاهیان به اصفهان مهاجرت می‌کند و به همین جهت خانواده او به نام «آل ترکه» معروف می‌گردند.

آل ترکه از خانواده‌های معروف علمی و دینی شیعه در اصفهان به شمار می‌روند چند نفر از آنان در حکمت و عرفان بسیار قوی و توانا بوده‌اند که ابوحامد اصفهانی سرآمد، آنان است. وی چند کتاب در عرفان نظری نوشته

فی‌المثل فهرست لغات و تعبیراتی که در شرح ایشان آمده - و البته مشتمل بر لغات و تعبیرات شرح فروزانفر هم هست - کار همان بخش لغات و تعبیرات - که در بخش دوم هر حکایت در تفسیر فروزانفر می‌آمده - را انجام می‌دهد.

۵) مرحوم فروزانفر، متنی را که برای شرح برگزیده بود، چاپ استاد فقید نیکلسون بوده است، ولی استاد دکتر شهیدی - گرچه همین متن را برای شرح مانده دفتر نخست گزیده‌اند - اما از دفتر دوم به بعد «نسخه قونیه» را - که نسخه‌ای ممتاز و مهم است و اخیراً مرکز نشر دانشگاهی آن را منتشر نموده - اساس کار خود قرار داده‌اند.

استاد، با تواضع و فروتنی خاص خود، هر جا تذکر و یادداشتی از دوستان داشته‌اند، آن را با ذکر نام یادآوری کننده، آورده‌اند که این درس اخلاقی و بلندی است به همه نویسندگان و دانشیان.

نگارنده نیز از این افتادگی استاد استفاده کرده و از روی بی‌هنری و جسارت، دو نکته را عرضه می‌دارد: نخست آنکه، استاد، بسیاری از روایات را، همانند استاد فروزانفر، به کتاب احادیث مثنوی تألیف مرحوم فروزانفر، ارجاع داده‌اند. شاید بهتر آن باشد که این روایات به منابع اصلی و قدیم‌تر ارجاع شود، نه کتاب استاد بدیع‌الزمان که منبع روانی محسوب نمی‌شود، مگر این کار دلیل خاصی داشته باشد که نگارنده از آن بی‌خبر است.

دیگر، آنکه استاد فروزانفر در بخش سوم از شرح هر حکایت، مطالبی را به عنوان مباحث کلی به صورت فهرستواره می‌آورند که در حقیقت، فهرست مطالب مورد بحث در هر حکایت است. اگر استاد شهیدی هم، برای شرح خویش، چنین مطالبی را - نه بدان شکلی که آن مرحوم کرده است - بلکه به صورت تیترهایی در متن یا به صورت فهرست موضوعی در پایان هر جلد بی‌ساورند، البته خوانندگان را بسی مفید خواهد افتاد.

با پایان این جزء، دفتر اول در چهار جزو - که سه جزو به قلم استاد فروزانفر و یک جزو به قلم استاد شهیدی

ابقاه- یک بار در سال ۱۴۰۳ قمری در مشهد رضوی -صلوات الله علیه- و یک بار در سال ۱۴۰۴ در حوزه علمیه قم کتاب تمهید القواعد را برای طلاب تدریس فرموده اند. اینک نوار آن درسها پیاده شده و به صورت کتاب درآمده و کاملاً حالت گفتاری آن به صورت نوشتاری تبدیل شده است. در ابتدای کتاب مقدمه ای در ۶۶ صفحه به قلم حضرت استاد نیز زینت آن شده است.

در سراسر کتاب عبارتهای عربی تمهید القواعد آورده شده و سپس بیانات آیه الله جوادی آملی به دنبال آن قرار دارد. در همه جای کتاب استاد به نقد و بررسی دقیق کتاب پرداخته و در مواردی که بیانات ابن ترکه، کافی نبوده، تبیین نموده است. توجه خاص و گرایش استاد به عارف بزرگ سید حیدر آملی -رحمة الله علیه- در تمام کتاب مشهود است.

آیت الله جوادی آملی در مقدمه کتاب پس از توضیح کوتاهی درباره حرکت جهشی و اشاره ای به تدریس خصوصی کتاب تمهید القواعد توسط علامه طباطبائی، بیست مطلب را بیان فرموده است:

- ۱- برای عرفان نظری تصفیه روح لازم است و دستوراتی برای آن بیان کرده است.
- ۲- فرق عرفان نظری و عملی با اخلاق نظری و عملی.
- ۳- اختصاص وجود به واجب تعالی و تقدس.
- ۴- همه ماسوی الله اعتباری هستند.
- ۵- مقدمات شهود وحدت شخصی وجود.
- ۶- معرفت اکتناهی ممکن به واجب محال است.
- ۷- اساس عرفان بر وحدت شخصی وجود است.
- ۸- حقیقت تشکیک.
- ۹- علم و هویت جمعی آن.
- ۱۰- ذات واجب -تعالی و تقدس- همان هویت مطلق است که اطلاق وجود بر او عنوان مشیر است نه وصف و قید.
- ۱۱- پرهیز از خلط مفهوم و مصداق وجود، و آن عنقائی که صید کس نشود اینجاست.
- ۱۲- نقد مقدمات چهارگانه شیخ غلامعلی شیرازی بر اثبات وحدت شخصی وجود.

است؛ چون الاعتماد الحکمة الرشیدیة، رساله در وجود مطلق، و قواعد التوحید که معروفترین آنهاست. پس از ابوحامد، نواده او ضیاء الدین علی بن محمد بن محمد ترکه، معروف به صائن الدین، سرآمد عارفان قرن نهم به شمار می رود. وی در اصفهان متولد و مدت ۲۵ سال نزد برادرش درس خواند و در فقه و فلسفه و عرفان و علم حروف (ارثمطیقی) متضلع و متبحر گردید.

از وی کتابهای بسیاری به جای مانده است و تمهید القواعد که شرح کتاب قواعد التوحید جد خود ابوحامد می باشد، همیشه مورد استفاده فیلسوفان و عارفان پس از او بوده است.

علامه افندی می گوید: «الخواجه صائن الدین علی بن محمد بن محمد ترکه کان من اکابر علماء الصوفیة والحکماء المتألهة و ال ترکه اهل بیت فضلاء معروفون بالتشیع قد کانوا فی اصفهان و غیرها». (ریاض العلماء، ج ۴، ص ۲۴۰). و قاضی نورالله درباره او می گوید: «خواجه فاضل، عارف ربانی، خواجه صائن الدین علی ترکه اصفهانی، چون سایر اسلاف سلسله رفیعه خود متحلی بحلیه فضل و حکمت بود. و در مضممار توحید گوی تفرید از عرفای روزگار می ربود. و در اکثر فنون علمی مؤلفات عربی دارد ... وفات خواجه در دارالسلطنه هرات در چهارم ذی حجه از شهور ۸۳۰ اتفاق افتاد». (مجالس المؤمنین، ج ۲، ص ۴۲).

کتاب قواعد التوحید و شرح آن تمهید القواعد، برای اثبات اصالت وجود و رد قول شیخ اشراق که قائل به اعتباریت وجود بوده است و نیز اثبات وحدت شخصی وجود مطلق خارجی نوشته شده است.

مرحوم آقا محمدرضا قمشه ای، آقا میرزا هاشم اشکوری، آیت الله رفیعی قزوینی، سید کاظم عصار، آقا میرزا احمد آشتیانی، محمد حسین فاضل تونی، علامه طباطبائی -رضوان الله تعالی علیهم- از مدرسان بزرگ کتاب تمهید القواعد بوده اند.

حضرت استاد، آیت الله جوادی آملی -حفظه الله و

۱۳- وجوه اشتراک عرفان نظری با اخلاق نظری در بعضی مسائل و تمجید از کنای اوصاف الاشراف و آغاز و انجام.
 ۱۴- جمع بین وحدت وجود و کثرات.
 ۱۵- نقد و بررسی کلام آیت الله رفیعی قزوینی درباره وحدت وجود.

۱۶- بررسی رساله وحدت وجود مرحوم عصار.

۱۷- وحدت وجود از دیدگاه سید حیدر آملی.

۱۸- مراتب توحید.

۱۹- توضیح عرفانی قاعده «الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد».

۲۰- انسان کامل از دیدگاه تمهید القواعد و شرح

قیصری بر فصوص الحکم.

در این مقدمه مکرراً این نکته تذکر داده شده است که «عرفان در ارائه معارف توانا تر از فلسفه و کلام است» (ر. ک: ص ۲۳، ۵۵، ۵۶۸ و ۷۶۴) و در پایان مقدمه یازده نفر از

بزرگان فلسفه و کلام را نام می برد که از علوم رسمی ندامت پیدا کرده و به عرفان رجوع کرده اند (ر. ک: ص ۶۲، ۶۳).

و چون اساس عرفان بر دو رکن «توحید» و «انسان کامل» استوار است، در این کتاب بیشترین بحث به مسأله «توحید و وحدت شخصی وجود» اختصاص یافته و اشکالات مطرح

شده را پاسخ داده و هماهنگی عقل و نقل و شهود را بر این مطلب ذکر کرده است (ر. ک: ص ۱۸). و در بیان اطلاق

سعی وجود و پرهیز از اتحاد و طول و تبیین وحدت شخصی وجود می فرماید: «اگر چیزی در قبال خداوند موجود باشد - هر چند وجودش عین ربط باشد - لازم می آید که خداوند

هستی محدود باشد. لیکن این تالی و لازم باطل است پس مقدم و ملزوم هم مانند آن باطل خواهد بود. و بیان تلازم

بین مقدم و تالی همان است که نامحدود مقابل ندارد و غیر محدود جایی برای غیر خود نمی گذارد هر چند آن غیر عین

ربط به او باشد» (ر. ک: ص ۴۱). و آنگاه می فرماید:

تمثیل ظهور وحدت در کثرت به نفس در قوی و یا دریا و موج و یا خورشید و ظل صحیح نیست و درست همان تمثیل

به آینه است که در کلمات اهل بیت صلوات الله علیهم آمده است (ر. ک: ص ۲۲۱).

حسن روی تو به یک جلوه که در آینه کرد

اینهمه نقش در آینه او هام افتاد

این همه عکس می و نقش مخالف که نمود

یک فروغ رخ ساقی است که در جام افتاد

با وجود این، در کتاب حاضر به بحثهای مربوط به انسان کامل کمتر پرداخته شده است. از ویژگیهای این کتاب آن است که جناب استاد آیت الله جوادی در اکثر مباحث کتاب به مقایسه و تطبیق بحثهای عرفانی با مبانی حکمت متعالیه پرداخته است.

در بحث راه تشخیص مکاشفه صحیح از غیر صحیح می فرماید انبیاء و اولیاء الله میزان می باشند به چهار دلیل:

فتح ربانی، اخلاص، تقوی، جهاد و اجتهاد. (ص ۱۳۹).

به هر حال مطالعه این کتاب انسان را به خدمات ارزنده اهل عرفان در شناخت انسان و جهان هدایت می کند و در

زمانی که درسهای فلسفه و عرفان در حوزه علمیه از وضعیت مطلوب و ایده آل بسیار فاصله دارند، انتشار این گونه کتابها

و تحریر درسهای اساتید بزرگ علوم عقلی خدمتی بس ارزشمند به رشد درس و بحثهای مربوط به معارف و اصول

دین می باشد.

احمد عابدی

سیمای مسجد

رحیم نو بهار. سیمای مسجد. (چاپ اول: قم، ۱۳۷۲).

ج ۱، ۴۰۸ ص، وزیری.

پیشنیة تاریخی مسجد

با ظهور اسلام در پیوند

است. این نهاد جوشیده از

بطن اسلام، پس از بعثت

پیامبر اکرم (ص) پدید آمده

است. در فرهنگ اسلام

مسجد یگانه پایگاهی است

که عهده دار نقشهای تربیتی،

تعلیمی و اجتماعی است.

سیمای مسجد

جلد اول

مشتمل بر تشریح:

فضایل مسجد و آثار و آمد به آن

تعمیر و آباد نگه داشتن مسجد

نظام معماری مسجد

احکام و آداب مسجد

تألیف:

رحیم نو بهار

قدرت‌نمایی موافقین و مخالفین دستگاه حاکمه بشمار می‌رفت، از این رو از حساسیت خاصی، برخوردار و همواره مورد توجه حاکمان وقت بود.

در حقیقت مسجد در مسیر تاریخ عبادتگاه، دانشگاه، دادگاه و نیز پایگاه نظامی بشمار می‌رفته است. اما پیش از همه به عنوان حوزه علوم اسلامی جهت‌آشنایی و فراگیری تعلیم مکتب مورد استفاده قرار می‌گرفت. بهترین نمونه آن همان مسجد مدینه است که در زمان پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - به صورت یک مرکز علمی - آموزشی فعال و پرجوش درآمد و از آن پس جایگاه تعلیم و تعلم و مناظرات علمی هزاران طالب علم گردید، به گونه‌ای که هر روز محل تشکیل حلقه‌های درس و تدریس بود، و از این رو مورد توجه و علاقه شخص رسول خدا (ص) قرار داشت.

نقش دیگر مساجد این بود که به هنگام بروز جنگ و جهاد، به پایگاه‌های بسیج مسلمانان برای حضور در جبهه‌های نبرد علیه کفر شرک و نفاق تبدیل می‌شد، آن گونه که در آغاز پیروزی انقلاب اسلامی ایران و نیز در هشت سال دفاع مقدس، مساجد همین نقش را ایفا کردند. و در همین راستا تأکیدهای مکرر رهبر بزرگ انقلاب امام خمینی و نیز مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای را درباره توجه به اهمیت و نقش مساجد، نباید فراموش کرد؛ به ویژه کلام مشهور امام راحل را که: «مسجد سنگر است سنگرها را حفظ کنید».

*

به رغم نقش حساس و سرنوشت‌ساز مسجد و نیز ضرورت توجه به آن، تا کنون کتابی مستقل و جامع درباره ابعاد گوناگون مسجد و نقش سازنده آن دیده نشده بود، گرچه درباره به طور پراکنده و مختصر در این باره مطالبی توسط عالمان بیان شده که سعی همگان مشکور باد.

جای خوشوقتی است که اخیراً اثری جامع و کامل در زمینه بازنگری به مسجد نگارش یافت و بدین وسیله این نقیصه مرتفع گردید.

کتاب «سیمای مسجد» گامی است استوار در جهت

در صدر اسلام مسجد به عنوان مرکز تعلیم و تعلم معارف قرآن و نیز مباحثات دینی مطرح بوده تا قرون اخیر - با وجود تشکیل مدارس و مراکز فرهنگی گوناگون - مساجد همچنان کانون اصلی نشر معارف اسلامی بشمار آمده است. از این رو در جامعه اسلامی مسجد در گسترش آگاهی و رشد فرهنگی نقش اساسی داشته است.

مسجد در سالهای اوکیه طلوع اسلام به منزله قلب تپنده جامعه اسلامی به حساب می‌آمد؛ به گونه‌ای که تاریخچه آن با توکد شهرهای جدید التاسیس بهم پیوند خورده بود، تا آنجا که باید گفت: نخست مسجد پایه گذاری می‌شد و سپس شهر پیرامون آن بنا می‌گردید.

طبری در کتاب تاریخ خود می‌نویسد: «هنگامی که بنا بر ساختن شهر کوفه شد، اولین بنایی که نقشه و سپس ساختن آن آغاز شد، مسجد بود. بدین صورت که مردی در وسط ایستاد و از چهار طرف تیرهایی پرتاب کرد. و بدین ترتیب حدود چهارگانه مسجد معین شد. این مسجد به دست یک معمار ایرانی از اهل همدان به نام «روزبه» ساخته شد.»

در صدر اسلام، مساجد پایگاه‌های سیاسی شهرها و بلاد نیز بشمار می‌رفتند، زیرا هرگاه امیری برای حکومت در منطقه‌ای منصوب می‌شد، پس از ورود به شهر، نخست به مسجد می‌رفت و مراسم معارفه در آنجا انجام می‌گرفت. برای نمونه: هنگامی که امیرالمؤمنین علی - علیه السلام - در دوازدهم رجب سال ۳۶ به شهر کوفه نزول اجلال فرمود، ابتدا به مسجد کوفه وارد شد و خطبه‌ای درباره اصول معنوی اسلام و مسائل سیاسی - اجتماعی روز برای مردم ایراد فرمود. همچنین شواهد تاریخی حاکی از آن است که بیشتر سخنان و خطبه‌های آن حضرت در نهج البلاغه که امروز در اختیار ماست در همین مسجد ایراد شده است.

افزون بر این هنوز سکوی سنگی «دکه القضاء» که مولا علی - علیه السلام - سالها بر آن مسند، قضاوت می‌فرمود، در مسجد کوفه باقی است، که خود یادآور نقش اجتماعی مسجد در آن دوران است.

از طرف دیگر در صدر اسلام، مساجد مرکز

معرفی و بررسی نقش و جنبه های مختلف مسجد، این نهاد مقدس.

نویسنده این اثر، آقای رحیم نو بهار، اثری به جای ماندنی، با موضوعی تحقیقی و ارزشمند ارائه نموده است. در این تلاش با استناد به تفسیر و بیان دهها آیه قرآن مجید و شرح حدود دویست و پنجاه روایت و نیز ذکر نظرات فقهی و اجتماعی عالمان و فقیهان اسلام، فضایل، احکام، معماری و سایر مسائل مربوط به مسجد مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است. و هر جا که نیاز به ذکر فتوا بوده فتاوا و استفتائات فقهای بزرگ حضرات آیات عظام امام خمینی، گلپایگانی، اراکی، ذکر شده است.

سیمای مسجد در دو جلد تالیف و نگارش یافته که جلد اول آن اینک با بیش از چهارصد صفحه چاپ و منتشر شده و جلد دوم آن نیز بزودی منتشر خواهد شد.

مؤلف در مقدمه کتاب، علت نگارش آن را ارائه نمایی روشن از سیمای مسجد دانسته و می گوید: «ناگفته پیداست چنانچه بتوانیم سیمای اصیل مسجد را آن گونه که در قرآن و سنت بیان شده است بیابیم، بایستی در صدد برطرف نمودن مغایرتی باشیم که میان مساجد مسلمین در زمان پیامبر اکرم -صلی الله علیه و آله- با مساجد عصر ما وجود دارد، برایم و تسلیم آداب و رسوم غیر اسلامی که به مرور زمان در نتیجه کناره گیری از سنت پاک رسول اکرم گریبانگیر مساجد مسلمین شده است» (ص ۱۵)

جلد نخست کتاب حاوی مقدمه و چهار فصل بدین شرح است:

در فصل اول، نخست اهمیت مسجد و فضایل آن بیان شده و سپس نتایج گوناگون معنوی و دنیوی رفتن به مسجد و نیز تأثیر علمی، اخلاقی و اجتماعی مسجد در زندگی مسلمانان مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین در ذیل برخی عناوین، مطالب کاربردی دیگر مانند «حضور زنان در مسجد» از جهت اجتماعی و فقهی بحث شده است.

در فصل دوم به بررسی مسائل مربوط به عمران و احیای مساجد و احکام آن اختصاص دارد و در باب اهمیت و شرایط

عمارت مسجد نیز بحث شده است. همچنین در این فصل موضوعات مهمی مانند شرایط متولیان و سرپرست اداره امور مساجد، مورد توجه قرار گرفته است. از نکات قابل توجه قرار گرفته است. از نکات قابل توجه این فصل تشریح معنای عمارت ظاهری و عمارت معنوی مسجد است.

فصل سوم کتاب، نظام معماری مسجد و دیدگاه اسلام در مورد ساختمان و کیفیت بنای مسجد و آنچه را باید در بنای آن رعایت کرد، به بحث نشسته است. همچنین در این بخش تلاش شده تا ویژگیهای بنای مسجد مطلوب بر اساس تعالیم قرآن و سنت بیان گردد تا ملاک و میزانی باشد برای اجتناب از اعمال نظرهای شخصی در مقابل دستورات و راهنماییهای اسلام.

ساختن مسجد

در صفحه ۲۲۷ کتاب آمده است: «مراد از طرح مسائلی تحت عنوان نظام معماری مسجد پرداختن به اصول و مقررات شرعی الزامی و غیر الزامی است که به هنگام بنای مسجد باید مورد توجه بانیان و سازندگان مسجد قرار گیرد».

فصل چهارم یعنی آخرین فصل جلد اول، با بیش از شصت عنوان متنوع به بیان مسائل گوناگون پیرامون «احکام و آداب مسجد» پرداخته است. مطالب این فصل از آنجا که به جنبه های عبادی در زندگی روزانه مسلمانان مربوط می شود، کاربرد وسیعی در جامعه اسلامی دارد. در صفحه ۲۸۶، این فصل چنین معرفی شده است: «در حقیقت در این فصل تأکید بیشتر بر بیان احکام و آدابی است که مؤمن بایستی در مسجد و نیز در مسیر رفت و آمد به خانه خدا آنها را مورد توجه قرار دهد.»

مطالب فصل چهارم نیز همانند دیگر فصول، در سراسر کتاب مستند به آیات و روایات و نظرات علما و فقهاست.

محمد بدیعی

